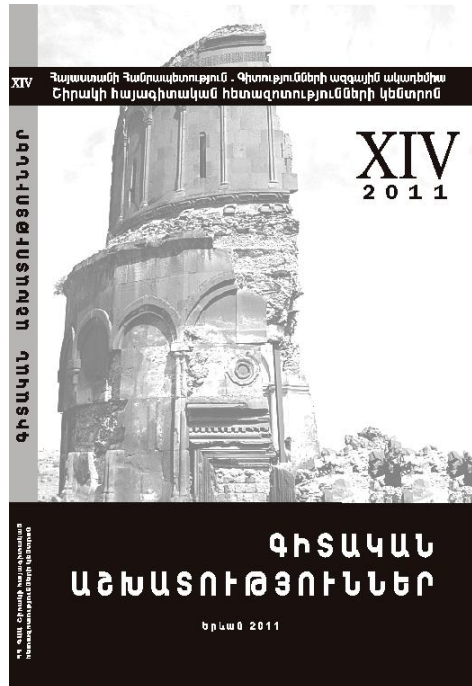

«Գիտական աշխատություններ» /ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն; խմբ. Ս.Հայրապետյան.-Եր.: Գիտություն, 2012, Հատոր 14,-186 էջ:

Լույս տեսավ ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ» ժողովածուի XIV հատորը՝ 12 հրատ. մամուլ ծավալով, պրոֆեսոր Ս.Հայրապետյանի ընդհանուր խմբագրությամբ:

Հատորում ընդգրկված են 23 հոդվածներ, հրապարակումներ և հաղորդումներ հայագիտության և հումանիտար այլ գիտությունների ոլորտներից:

Որպես ձևավորված ավանդույթ՝ ժողովածուում կարևոր տեղ են զբաղեցնում Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությանը նվիրված հոդվածները: Հնագիտությունը ներկայացվել է Լ.Եզանյանի «Մեծ Մեպասարի վիշապը» հոդվածով և Ըստ Լ.Եզանյանի՝ Մեծ Մեպասարի պեղումներով փաստված է, որ սարի գագաթը

դիտվել է իբրև պաշտամունքային հնագույն կառույցների համար անհրաժեշտ մայրապայմանները բավարարող տարածք՝ աստվածայինի հետ կապվող տարրերով:

2011թ. շարունակվել են Հայկաձորի ուշուրարտական հուշարձանախմբի պեղումները, որոնց արդյունքում պեղավայրն ընդլայնվել է, և հայտնաբերվել են մեծաքանակ նոր պեղածո նյութեր՝ հատկապես բեկորային խեցեղեն, քարից և ոսկորից աշխատանքային գործիքներ և այլն: Այդ մասին է Հ.Խաչատրյանի «Հայկաձորի ամրոց-բնակավայրի 2011թ. պեղումները» հաղորդումը:

Պատմագիտական գրականության մեջ XIXդ. և XX դարասկզբի արևմտահայության պարբերաբար կրկնվող վերաբնակեցումների, ըստ բնակության նոր վայրերի նորեկների տեղաբաշխման, Արևելյան Հայաստանի բնակչության էթնոկրոնական պատկերի վրա ներգաղթի թողած ազդեցության, ինչպես նաև այս հարցում ռուսական իշխանությունների ունեցած դերակատարության կարևոր հարցերն են արծարծվել Ա.Հայրապետյանի «Արևմտահայության տեղաշարժի հարցը XIXդ. երկրորդ կեսի և XX դարասկզբի ցարիզմի Արևելյան Հայաստանում վարած գաղութային քաղաքականության համատեքստում դիտարկվել են Ալեքսանդրապոլի գավառի վիճակագրական տվյալները՝ 1852-1910 թթ. կտրվածքով:

«Ալեքսանդրապոլի գավառը Երևանի նահանգապետի հաշվետվություններում» հրապարակման մեջ Ա.Ակոպովն ընթերցողի ուշադրությանն է ներկայացրել ժողովրդագրական հիմնախնդիրներին վերաբերող նորահայտ փաստաթղթեր, որոնք ուշագրավ տեղեկություններ են պարունակում 1870-ական թթ. Ալեքսանդրապոլ քաղաքի և համանուն գավառի վերաբերյալ:

Գ.Այվազյանի «Ալեքսանդրապոլի հոգևոր դպրոցը 1830-1880-ական թթ.»

հողվածը նվիրված է կրթական ինքնատիպ այս հաստատության կառուցվածքին, գործունեությանն ու քաղաքի մշակութային կյանքում ունեցած դերակատարությանը: Ըստ փաստավավերագրերի՝ նշված ժամանակահատվածում դպրոցը ոչ միայն չէր սահմանափակվում կրթական և դաստիարակչական խնդիրների լուծմամբ, այլև դարձել էր ազգային ազատագրական շարժման կենտրոն:

Ալեքսանդրասպուլում հայտնի երաժշտական-հասարակական գործիչ Արշակ Բրուտյանի կյանքին ու գործունեությանն է անդրադարձել Հ.Հարությունյանը «Ա. Բրուտյանն ու Շիրակի երաժշտական կյանքը» հոդվածում: Բազմաշնորհ, մեծաքանակ այս գործիչն անջնջելի հետք է թողել Ալեքսանդրասպուլի մշակութային կյանքում նախ որպես գործուն երաժիշտ-մանկավարժ, ապա նաև՝ բանահավաք և խմբավար:

Գյումրեցիների տոնաձիսական կյանքում ժողովրդական քրիստոնեության դրսևորումներին են անդրադարձել Կ.Բազեյանն ու Գ.Աղանյանը: «Ժողովրդական քրիստոնեության դրսևորումները գյումրեցիների տոնաձիսական վարքում» հոդվածում հանգամանորեն ներկայացված են հայ ժողովրդի, այդ թվում նաև շիրակցիների տոնաձիսական կյանքում կարևոր նշանակություն ունեցող ուխտագնացությունները, որոնք, պահպանվելով նույնիսկ խորհրդային աստվածամերժ գաղափարախոսության պայմաններում, շարունակվում են առայսօր:

Ս.Հայրապետյանի «Խոսվածքի երեկն ու այսօրը» հոդվածում քննության են ենթարկվել հայերենի «կը» ճյուղի ամենաազդեցիկ ու խոշոր Կարևո բարբառի խոսվածքներից մեկի՝ Գյումրու խոսակցական լեզվին բնորոշ արդի իրողությունները: Նշվում է, որ ընդհանուր օրինաչափություններով Կարևո բարբառին հարազատ մնալով հանդերձ, հատկապես խորհրդային պատմության վերջին տասնամյակներից սկսած, Գյումրու խոսվածքը գերազանցապես զրական լեզվի ազդեցությամբ

մի շարք իրողություններով նկատելիորեն հեռացել է բարբառից՝ ավելի մոտենալով արդի զրական լեզվին:

Աղոթքը և հոգեթերապիան՝ որպես հոգեկան ճգնաժամից դուրս գալու կարևոր գործոններ են դիտարկվել Կ.Սահակյանի և Ռ.Հովհաննիսյանի հոդվածում: Ըստ հոդվածագիրների՝ վերապրումի գործընթացն ուղղվում է հոգեվերականգնման, զգայական հավասարակշռման, սրանով հանդերձ անձնային որակների բարձրացմանն ու հոգու դինամիկային:

Ժողովրդական սնահավատական գրույցներում հանդիպող չար ոգիներից սատանային է անդրադարձել Հ.Գալստյանը և իր հոդվածում և ներկայացրել է սատանա-ոգու գործառույթներն այդ գրույցներում: Մարդը, չկարողանալով բացատրել բնության այս կամ այն երևույթը, երևակայության մեջ ստեղծել է զանազան ոգիներ, նախապաշարմունքներ, սկսել է հետևել դրանց, վախենալ, զգուշանալ դրանցից, հավատալ, սրբացնել և այլն: Աստիճանաբար ճանաչողության սահմանների ընդարձակման հետ մեկտեղ պակասում են նաև սնահավատական գրույցները:

Գյումրեցիների՝ 20-րդ դարի երկրորդ կեսի Պահոց ուտեստին է անդրադարձել Օ.Հարոյանը՝ նշելով, որ հայ ժողովրդի ավանդական կենցաղի այս կարևորագույն ծիսահամալիրներից մեկը համակողմանի նկարագրության և ներկայացման է արժանի:

1926-1959թթ. Շիրակում տեղի ունեցած ժողովրդագրական գործընթացներին է անդրադարձել Ա.Բոյաջյանը: Վարչատարածքային սահմանների որոշ փոփոխություններով պայմանավորված, 1920-50-ական թթ. Հայկական ԽՍՀ-ում անցկացված համամիութենական հինգ մարդահամարների արդյունքների և այլ վավերագրերի տվյալների համաձայն, Շիրակի բնակչության թվի աճը և ծնելիության մակարդակը 1920-30-ական թթ. միշտ էլ բարձր են եղել, իսկ 1940-50-ական թթ.,

պայմանավորված Հայրենական պատերազմով, իսկ ավելի ուշ՝ նաև արագընթաց ուրբանիզացմամբ, ծնելիության գործակիցն աստիճանաբար նվազել է:

Հայոց պատմության հնագույն և միջնադարյան շրջաններին են առնչվում Ս.Պետրոսյանի «Հայ-շումերական առասպելաբանական աղերսների շուրջ» և Ա.Ակոպովի «Դավիթ Կյուրապաղատի ժառանգության հարցը 10-րդ դարի վերջին և 11-րդ դարի առաջին քառորդին» հոդվածները:

Հատորում ծավալուն տեղ են գրավել նաև գրականագիտական, լեզվաբանական և արվեստաբանական տարրեր թեմաներ արծարծող հետևյալ հրապարակումները. Ս.Մելքոնյանի անչափ հետաքրքիր «Նարեկացիական ճառագումներ Թումանյանական աշխարհում» հոդվածն ու «Հ.Թումանյանի քնարերգության մի մութ կետի լուսաբանման փորձ» արժեքավոր հաղորդումը, Հ.Զաքյանի «Բայաճանցումը՝ կրկնասեռության չեզոքացման գործոն», Լ.Աթանեսյանի «Վ.Խաչատրյանի ստեղծագործական աշխարհը», Ա.Մարգարյանի «Երվանդ Քոչարի փարիզյան շրջանը»:

Մեթոդական խնդիրներ են արծարծված Ն.Հայրապետյանի «Անզլերենի ուսուցիչների մեթոդական պատրաստվածության հարցի շուրջ» հոդվածում:

«Գիտական աշխատություններ»-ի 14-րդ հատորում տպագրված նյութերն ընդգրկում են համառոտ ռուսերեն և անգլերեն ամփոփումներ: Ժողովածուն ավարտվում է «Գիտական լրատու» բաժնի ուշագրավ նյութերով:

Հանդիպումներ Արցախում

ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնը 2012 թվականից ձեռնամուխ է եղել իրականացնելու հեռանկարային ծրագիր Շուշի քաղաքի պատմության քանդաքանի և Ստեփանա-

կերտի պետական համալսարանի հայագիտական կենտրոնի հետ՝ մեր կողմից առաջարկվող «Ալեքսանդրասյուլ-Շուշի քաղաքային մշակույթի աղերսներ» թեմայի շրջանակներում՝ ելնելով մեր ժողովրդի կյանքում վերոհիշյալ քաղաքների՝ որպես XIX դարավերջին և XX դարակզրին Անդրկովկասի երկու հայաշատ կենտրոնների ունեցած տնտեսական, քաղաքական, մշակութային և հասարակական դերի կարևորությունից և ակնհայտ ընդհանրություններից: Վերոհիշյալ ծրագիրը միտված է նաև Արցախի հետ գիտական կապերի հաստատմանն ու սերտացմանը:

Թեմայի իրականացման առաջնահերթությունները ճշտելու, համատեղ ուսումնասիրության հեռանկարային պլանի և նախատեսվող միջոցառումների ծրագրի մշակման, ինչպես նաև պատմական, ազգագրական, բանագիտական բնույթի նյութերի նախնական հավաքման նպատակով 2012թ. հոկտեմբերի 12-14-ին Լեռնային Ղարաբաղ այցելեցին Կենտրոնի մի խումբ գիտաշխատողներ: Նրանք եղան Արցախի պետական համալսարանի հայագիտական կենտրոնում, հանդիպեցին համալսարանի ռեկտոր Ս. Դադամյանի, հայագիտական կենտրոնի գիտաշխատողներ Վ.Սաֆարյանի, Ն.Վարդանյանի, համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի հետ: Այստեղ քննարկվեցին հայագիտության բուհական մի շարք հիմնախնդիրներ, որոնք վերաբերում էին Արցախի համալսարանում հայագիտու-

թյան առանձին ոլորտների ընդգրկվածությամբ, դրանց համապատասխան գիտամեթոդական փորձի փոխանակմանը: Կարևորվեց գիտական թեմատիկ շրջանակներում «Շիրակ-Արցախ» պատմամշակութային ժառանգության աղերսներին առնչվող նյութերի ընդգրկումը:

ՇՀՀ կենտրոնի գիտաշխատողները Ստեփանակերտում այցելեցին նաև Արցախի երկրագիտական թանգարան: Այստեղ կայացավ հանդիպում թանգարանի տնօրեն Մ.Բալայանի և գիտաշխատողների հետ: Արծարծվեցին հայագիտական, թանգարանագիտական այն հարցերն ու խնդիրները, որոնք արդիական բնույթ են կրում ինչպես Շիրակի, այնպես էլ Արցախի հոգևոր ու նյութական մշակույթի բացառիկ հետաքրքրություն ներկայացնող մմշմների հավաքման ու պահպանման, գիտական մշակման գործընթացներում:

Առավել ծավալուն աշխատանք կատարվեց Շուշի քաղաքում, որտեղ կայացան հանդիպումներ քաղաքապետարանում (քաղաքապետ Վ. Ավագիմյանի հետ), Շուշիի շրջանի պատմական միջավայրի պահպանության ծառայության բաժնում (պետ՝ Սվետլանա Մարտիրոսյան), Շուշի քաղաքի պատմության թանգարանում (տնօրեն՝ Աշոտ Հարությունյան):

Այստեղ թանգարանի տնօրենի և գիտաշխատողների հետ քննարկվեցին և նախանշվեցին «Ալեքսանդրապոլ-Շուշի. քաղաքային մշակույթի աղերսներ» հեռանկարային թեմատիկ ծրագրի նախնական

ուրվագծերը: Նախ հստակվեցին ուսումնասիրվող նյութի թեմատիկ շրջանակները. պատմական ակնարկներ՝ նվիրված 19-րդ դարի վերջին և 20-ի սկզբին երկու քաղաքների պատմական զարգացման վրա տարածաշրջանում ծավալված աշխարհաքաղաքական գործընթացների ազդեցությանը, ճարտարապետություն, ազգագրական հետազոտություններ՝ բանահյուսություն, արհեստներ, քաղաքային կենցաղ, ժողովրդական երգ-երաժշտություն, պրոֆեսիոնալ երաժշտարվեստ, անհատ կատարողներ, կոմպոզիտորներ, թատրոն և կրթություն:

Հանդիպումներին զուգընթաց Կենտրոնի գիտաշխատողներն այցելեցին նաև Արցախի պատմահնագիտական վայրեր:

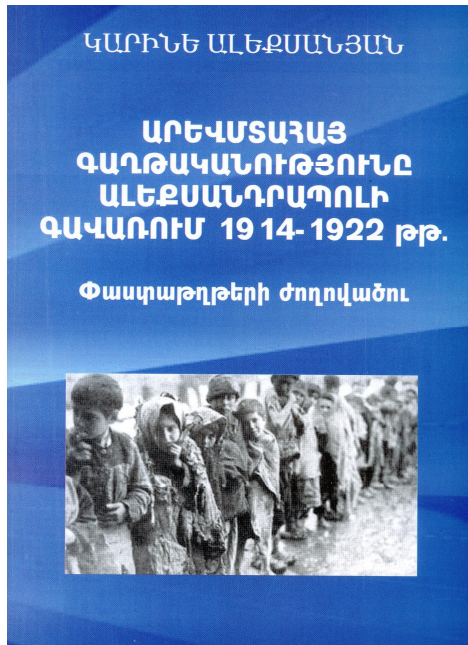
ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի և Արցախի գիտական համագործակցության հիմքը դրվեց:

2012թ. ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի և Հայաստանի ազգային արխիվի գիտական խորհուրդների որոշմամբ հրատարակվել է «Արևմտահայ գաղթականությունը Ալեքսանդրապոլի գավառում 1914-1922թթ.» փաստաթղթերի ժողովածուն: Այն կազմել է կենտրոնի գիտաշխատող, պատմաբան Կարինե Ալեքսանյանը: Ժողովածուի խմբագիրն է պատմական գիտությունների դոկտոր Անատունի Վիրաբյանը:

Այս հրատարակությանը առաջին անգամ գիտական շրջանառության մեջ են դրվում Ալեքսանդրապոլի գավառում 1914-1922թթ. հաստատված արևմտահայ գաղթականության դրությանը վերաբերող 217 արխիվային փաստաթուղթ:

Ալեքսանդրապոլի գավառը, լինելով ճանապարհային հանգուցակետ և սահմանամերձ շրջան, իր վրա է կրել համազգային մեծ արհավիրքի ողջ ծանրությունը՝ ապաստան դառնալով Մեծ եղեռնից մազապուրծ տասնյակ հազարավոր գաղթականների համար:

512 էջից բաղկացած ժողովածուն ընդգրկել է բացառապես Հայաստանի ազգային արխիվի փաստաթղթերը, որոնց գերակշիռ մասը հրատարակվում է առաջին անգամ, բնագրի լեզվով:

«Ժողովածուն վկայում է մեր ժողովրդի կենսունակության, փյունիկի պես հատնելու կարողության մասին, ամրա-

պնդում չսպասած կյանքերն ապրելու և այլևս երբեք գաղթական չդառնալու վճռականությանը», -կարդում ենք Կ.Ալեքսանյանի ծավալուն առաջաբանում:

Թեմատիկ առումով ժողովածուն բաղկացած է 4 բաժիններից, որոնցում փաստաթղթերը դասակարգված են ժամանակագրական կարգով: Չեկուցագրեր, պաշտոնական գրություններ, տեղեկագրեր, խնդրագրեր, պայմանագրեր, հոդվածներ, հեռագրեր գաղթականական կոմիտեի ժողովների 26 արձանագրություններ, որբանոցների ծառայողների անվանացուցակ, Ալեքսանդրապոլի քաղաքային վարչության որոշումներ և այլն: Փաստաթղթերի նման բազմազանությունը, ինչպես նաև արժեքավոր լուսանկարները (օգտագործվել է Մ.Քելեչյանի լուսանկարների հավաքածուն) ավելի են արժևորում գիրքը:

Ժողովածուի գիտատեղեկատու համակարգը ներկայացված է ծանոթագրություններով, անձնանունների և տեղանունների ցանկերով: Այն նախատեսված է պատմաբանների և ընթերցող լայն շրջանակների համար: